

GAZDASÁGI FEJLŐDÉS – KÖRNYEZETI KÁROK

Tisztelt Dékán Úr, Tisztelt Kollegák és Kolleganők!

Sárközy Tamás nyitóelőadásában arról beszélt, hogyha a jog túlságosan megköti a gazdasági életet és ha minden visszaélést keményen igyekszik megtorolni, lelassítja, sőt meg is béníthatja a gazdasági fejlődést. A gazdasági életnek az állatársadalomra csak áttételesen, illetve csekély mértékben károsan kiható kisebb nem jogszerű magatartásaira valóban indokolatlan felelősségrevonással reagálni, mert az összességében ha nem is közvetlenül, hanem áttételezve nagyobb hátrányt okoz, mint maga a nem vagy kevésbé jogszerű egyéni vagy csoportosan elkövetett magatartás.

A környezetet érő magatartásoknál, közjogilag vagy magánjogilag releváns módon elkövetett jogsértéseknél már más a helyzet, jóllehet legtöbbször a gazdasággal állnak összefüggésben, illetve gazdasági motivációk vezetnek el a környezetet érintő jogsértő intézkedésekhez. Tekintettel arra, hogy az emberi környezethez tartozó tényezők köre igen széles, amelybe az élő-, és az élettelen természeti környezet, valamint a művi környezet is beletartozik, továbbá ilyen szempontból szükséges értékelni mindazokat az objektumokat működő és stagnáló állapotukban egyaránt, amelyek akár az élő, akár az élettelen természet, valamint a művi környezet egyes elemeit károsítják, a környezet, és a *környezeti kár fogalmát tágon* szükséges meghatározni. Ezen túlmenően pedig azokat a gazdasági cselekményeket és a jogalanyok bármely körének felróható ezekből adódó környezeti károkat szigorúbban szükséges megítélni, mint amelyek csak a gazdaságot a társadalom szűkebb körére kihatóan és nem létfeltételeiben érik. Az egészen csekély, kis mértékű és nem nagy erő-, és pénzráfordítással könnyen regenerálódó vagy reparálható környezeti kártételeket a polgári jog hagyományos eszkö-

zeinek, a károsító magatartástól való eltiltással, abbahagyásra való kötelezéssel és az okozott károk vagy saját költségre történő természetben való helyreállítására, vagy pedig az általános kártérítésnek ma már a Környezetvédelmi Törvény (Kv.t) 1995 évi LIII. tv. 103. §-a alapulvételével a Ptk. 345. s. köv. §-ain nyugvó objektív felelősségi szabályai szerint szükséges szankcionálni.

Meg merem kockáztatni azt is, hogy amennyiben a környezetben előálló kár szűk területet érint, a Ptk. rekodifikációja után az általános kártérítésnek felróhatósági alapon történő alkalmazását is elégségesnek látom akkor, ha a felróhatósági fogalom a jelenlegi elképzelések szerint szigorodni fog. Arról van szó ugyanis, hogy a Ptk. 339. §-ában megfogalmazott „adott helyzetben általában elvárható eljárás” kitétel, vagyis egy objektív mércével értékelt szubjektív vétkességi kritérium helyett „az adott helyzetben elháríthatatlan minden tekintetben objektív kritériumon nyugvó „culpa”, azaz felróhatóság lenne mérvadó. Ez esetben tehát a felróhatóság abban térne el a felróhatóságtól független objektív veszélyes üzemi felelősségtől, hogy míg a veszélyes üzemi felelősség és az ezzel egyenlő környezeti kártérítési felelősség esetében csak három objektív tényező, úgymint elháríthatatlan külső erőhatalom (*vis maior*), elháríthatatlan emberi magatartás, valamint a károsult elháríthatatlan vétkes magatartása esetén van kimentésre lehetőség, addig az általános kártérítési felelősség esetében „de lege ferenda” a rekodifikáció után minden elháríthatatlan tényezőre lehetne sikerrel az exculpatio során hivatkozni. Ha a felróhatóságon alapuló kártérítési felelősség ekként alakulna, a kisebb és könnyen reparálható környezeti-természeti károkat ez esetben a felróhatóságon alapuló általános kártérítés szabályai szerinti elbírálás elképzelhető alternatíva lehet. Ennyiben tehát Sárközy álláspontja irányába hajlok.

Ugyanakkor azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni a globalizációnak nemcsak az előnyös, de a káros hatásait sem, amelyeknek egy komoly hányada az emberi társadalomra mind a közösségeire, mind az intézményeire, mind pedig az egyes egyedeire az élő és az élettelen természet tönkretétele által olyan helyzetet idézhet elő, amely az ember és más élőlények létfeltételeit semmisíthetik meg az ökológiai egyensúly irreverzibilis megbomlását maga után vonva. Ehhez erősen közrehat a közlekedés globalizálása és gyorsítása, a

légkör széndioxid megterhelése a repülőgépjáratok sűrűségének hatványozódó emelkedésével (kerozinkibocsátás) a légkör veszélyes felmelegedése, amihez hozzájárul a gépkocsipark tetemes növekedése. Jóllehet, ma már a gyáripár lég-, és vízszennyezése, és ugyanígy a gépkocsik kipufogógáz kibocsátása a szűrőberendezések kötelező alkalmazása folytán jelentősen csökkent, de a gépjárműpark és a repülőjáratok tetemes növekedése folytán ennek előnyei teljesen elenyésznek. A mikrotechnika fejlődésével a fenntartható fejlődés tendenciájával ellentétesen minden egyes műszaki és mikrotechnikai termékfajtából szinte negyedévenként új szériákat bocsátanak ki a fogyasztókat részben divatkövetéssel (korszerű, elavult) manipulálva részben pedig a használati időtartam folytonos csökkentésével az új szériák megvásárlására és a régiek dereklinkválására késztetve, illetve kényszerítve. Az így rohamosan felgyülemelő hulladéknak csak egy igen kis hányada bomlik el, másik része viszont nem, sőt veszélyes hulladékként károsítja az élő-, és az élettelen környezetet (akkumulátorok, radioaktív anyagok, elemek, mobiltelefonok, komputerek, stb.). Termelési költségmegtakarítás és szállítási költségcsökkentés végett vékony, egyfalú olajszállító óriás tankhajók szennyezik a tengert és pusztítják élővilágát. A termelés rohamos növekedése és az automatizálódás, valamint a technikai színvonal jelentős emelése egyre több energiát igényel, ezért az erőforrások fokozatosan kimerülnek. A kőolajforrások kimerülése csak gazdaságilag és technikailag jelent majd civilizációs krízishelyzetet, míg más, környezetbarátabb hajtóanyagot fel nem találunk. (Állítólag találtak fel már ilyet, csak az olajlobby elfojtja tökéletesítését, használatba vételét és elterjesztését iszonyatos ökológiai károkat okozva ezzel.) Ugyanakkor viszont az esőerdők gazdasági okokból történő mértéktelen rabló kitermelése, kapcsolódva az ipari és közlekedési légszennyezéssel, előidézik a légkör-felmelegedést és az ezzel járó tengerszint-emelkedést, mindez irreverzibilis ökológiai katasztrófához vezet távlatilag, becsatlakozva az előbbi kárfolyamatba.

Mindez arra utal, hogy egyes környezeti károk láncolatosan újabb káros hatásokhoz vezetnek. Különböző irányból jelentkező környezeti károsító hatások összetalálkozása pedig kumuláció útján újabb láncolati reakciót idézhet elő, sőt akár egy környezeti kárlán-

colat, akár egy vagy másik hasonló láncolattal való összetalálkozása, összekapcsolódása a ráksejtek burjánzásához hasonló kárláncolati szóródást indíthat el. Ez bekövetkezhet oly módon is, hogy környezeti kárláncolathoz egyéb, nem környezeti kárláncolat kapcsolódik. Mindezt figyelembe véve az amerikai környezeti jogi kártérítési elmélet kiiktatta e területről az „adequat” okozatosság elméletét, vagyis azt, hogy a károkozó csak azért a kárhatásért felel, amely az ő cselekményéből vagy mulasztásából okszerűen adódik, illetve amely kárkövetkezményekkel számolnia kellett. Ehelyett a környezeti jogi kártérítési jogdogmatikába a *komplex* és a láncolatba az *inadequat*-ság esetén is bennmaradó kártérítési elmélet került, amely azt jelenti, hogy mindenki, aki a kárláncolatban közreműködött, a saját „adequat” kárelőidézéséért és annak továbbgyűrűződésének arányában felel. Ily módon a többek károkozásának klasszikus polgári jogi egyetemleges felelősségi szabálya quasi olyan felelősségi társasággá bővül, ahol a veszély és a károkozás előreláthatóságáig mindenki egyetemlegesen, azon túl pedig osztott módon felel. A környezetvédelmi kártérítés eme elméletének a német kártérítési jogban történő meghonosítása terén jelentős szerepe volt az 1980-as években Günther Hagen munkásságának (Haftung für Umweltschäden, In: *Umweltrecht in Mittel und Osteuropa*, Hrsg.- Hendlér/Czechowski, Boorberg, 137-151.), ugyanakkor meg kell említeni azt is, hogy ebben az irányban indultak eredményes komplex kutatások Magyarországon is a Balatonrégiót érintő környezeti károk komplex vizsgálata terén. (Környezeti kár – gazdasági veszteség a Balatonrégió vizsgálata alapján. Szerk.: Láng I. – Berényi J., VEAB monog. 17. Veszprém, 1982.).

E vizsgálat során a szerzői munkaközösség a különböző oldalakról jelentkező környezeti természeti károk együttes hatásait vizsgálta, ideértve a Balatonba folyó patakok szabályozásából, a mezőgazdasági vegyszerek alkalmazásával összefüggő talaj-, talajvízszennyezésből, továbbá a Kisbalaton lecsapolásából, az infrastruktúra hiányos lakó-, illetve üdülőttelep növelésből, a tópart kibetonozásából eredő vízminőség romlást, mely több komponens együtthatásából állott elő.

Itt szükséges megemlíteni, hogy abból kifolyólag, hogy az

Alkotmány 18. és 70/D. §-a biztosítja az állampolgároknak az egészséges környezethez való jogát, az új termékek és művi környezetek létesítésénél is a kártérítés eme komplexitásának s az okozatosság terén is megjelenő e felelősségmegemelésnek meg kell jelennie. Az új termékek kikísérletezésénél, a piacra dobásánál az előállítóknak rendkívüli felelősségük van. Vonatkozik ez az új gyógyszerekre, gondoljunk csak Bayer Gyógyszergyár által kibocsátott Contergan nyugtatóra, aminek hatására egy sereg nyomorék született, az ionizált és génkezelt élelmekre, aminek hatását még nem ismerjük, a katasztrofális károkhoz vezethető műszakilag hibás gépekre, gépkocsikra, munkaeszközökre. Itt kell megemlíteni a rákkeltő kátránykivonat felhasználásával az 1950-es években elkészített narancsízű „Bambi” italt, a burgonyagumónak a rágcsőlok ellen az ugyancsak rákkeltő DDT-porozással történt védelmét egészen az 1970-es évek elejéig. Nem véletlen ezért, hogy Németországban a természetvédelmet is magába foglaló környezeti jogot a technika jogával kapcsolják össze (Umwelt-, und Technikrecht).

A környezeti joggal egyszintű fokozott felelősséggel összekapcsolni e területet azért szükséges, mert egyrészt igen sok esetben direkt környezetkárosítással fonódik össze, másrészt a távlati következmények nem láthatók, ugyanakkor viszont a gyártó cégek és kutató részlegeik a gyorsan elérhető, minél nagyobb haszon érdekében egyre sűrűbben bocsátanak ki nem kellően kikísérletezett olyan terméket, amelyek hátrányos következményeket vonnak távlatilag maguk után az emberre és élő, valamint élettelen környezetre, vagy szükségtelenül váltanak ki forgalomban lévő jól hasznosuló, korszerű terméket, tovább-növelve a hulladék-felhalmozódást, amellyel a hulladékfeldolgozás nem tud lépést tartani. Mindez a fenntartható fejlődés ellenében hat.

Mindezt figyelembe véve, indokoltnak tűnne valamennyi olyan csoportos vagy egyéni emberi, valamint társadalomintézményi (politikai vagy közigazgatási) kauzalitásra visszavezethető olyan események, magatartások és intézkedések esetében, amelyek irreverzibilis és/vagy maradandó környezeti-természeti károsodás, továbbá az ökológiai egyensúly felbomlásához való hozzájárulás veszélyével, illetve tényével jár, az abszolút kártérítési felelősség

alkalmazását bevezetni. Jelenleg az *abszolút kártérítési felelősség* csak az un. „atomkárok” körében ismeretes (l. a magyar Atomenergia Törvény – 1996. évi CXVI. tv. 49. §-át). Ezt lenne szükséges kiterjeszteni a környezet- és a természetvédelem, a nyersanyag-kitermelés területére, továbbá minden olyan területre, ahol új termékkibocsátás közveszély előidézésével vagy egyéb széles körben való káreseménnyel járhat. Az abszolút felelősségnek a bányakárookra való kiterjesztését már az 1960-as évek közepén Mádl Ferenc is szorgalmazta a deliktuális felelősségről írt monográfiájában (Mádl, *Deliktuális felelősség*, Akadémiai Kiadó, Bp. 1965); azonban mindmáig nem került bevezetésre, holott ez is az a terület, amelyre az abszolút felelősséget ki kellene terjeszteni.

E tekintetben összegező álláspontom az, hogy a *semmilyen kimentésre lehetőséget nem adó, itt tárgyalt abszolút felelősséget az ezt megelőzően tárgyalt adekvat és inadekvat okságot és okozati előrelátást magába foglaló globális és komplex kártérítési felelősségi körrel összekapcsolva kellene kiterjeszteni arra a körre, amely a környezetvédelem kiterjesztett fogalmi körét fogja át.*

Figyelembe véve ezen túlmenően azt, hogy a környezetet érő károk és azok helyreállítása beláthatatlan méretű költségkihatásokkal járhatnak, e felfokozott felelősséget indokolt lenne olyan *kötelező felelősségi biztosítási rendszerrel összekapcsolni, amely mögött még viszontbiztosítási rendszer is kiépülne.* Erre ENSZ határozattal volna helyes minden államot és államszövetségetkooperációt (EU, NAFTA, stb) kötelezni már csak azért is, mivel a környezeti károk nem veszik figyelembe a határokat és a határokon túl is érvényesülnek. A légkör felmelegedése miatt eltűnhet Hollandia, elvesztheti területe jelentős részét Belgium, Olaszország, valamint széles parti sávokat a többi tengerparti állam. Mindez, továbbá az egyre gyakoribbá váló pusztító földmozgások, pusztító forgószelek és nyomukban keletkező áradások óriási kiterjedésű migrációt vonhat maga után, amely gyökerestől felboríthatja az emberi társadalom jelenlegi geopolitikai és geokulturális struktúráját. Éppen ezért, ahogy az ENSZ bevezette a háborús agresszió fogalmát és a vele szemben való közös fellépést, ugyanígy kellene kialakítani a *környezetvédelmi agressziót* és az illetékes állammal, valamint politikai szervezettel szemben szintén a tagállamok

közösségének kellene fellépni. Erre irányuló javaslatomat már több tanulmányban, legutóbb pedig a Magyar Közigazgatás 2002. évi 8. számában fejtettem ki.

Köszönöm, hogy meghallgattak.